

УДК 811.161.2'367

А. О. РУСАНОВА, І. О. КУДРЕЙКО

Донецький національний університет

КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ ЗВЕРТАННЯ В ОПОВІДАННЯХ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКИ «СЕРДЕШНА ОКСАНА», «ЩИРА ЛЮБОВ»

У статті досліджено комунікативні функції звертання на основі творів Г. Квітки-Основ'яненки «Сердешна Оксана», «Щира любов», з-поміж яких виділяємо номінативно-контактну, вокативну та етикетну функції.

звертання, номінативно-контактна функція, вокативна функція, етикетна функція

Звертання – один із найсильніших граматичних засобів нашого мовлення. У мовленнєвому спілкуванні звертання виконує велике функційне навантаження. Категорія функції тісно пов'язана з комунікацією. Стаття присвячена дослідженню комунікативних функцій звертання у творчості Г. Квітки-Основ'яненки, зокрема у творах «Сердешна Оксана», «Щира любов», оскільки в них яскраво представлені номінативно-контактна, вокативна, етикетна функції. Метою статті постає аналіз комунікативних функцій звертання. Мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити, які саме звертання виконують комунікативні функції; 2) встановити характерні особливості комунікативних функцій звертання; 3) проаналізувати функційні особливості звертання у творах Г. Квітки-Основ'яненки.

Звертання, виконуючи функції встановлення і підтримання контакту, забезпечує умови комфортного спілкування між мовцями, тому в сучасних дослідженнях російських і українських лінгвістів Ю. Л. Агафонова, І. І. Слинька, П. С. Дудика, А. П. Загнітка звертання розглядається не лише у контексті граматики, а і як компонент комунікативного акту. Ми підтримуємо думку також тих мовознавців (насамперед це позиція І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської), які враховують як формально-граматичні, так і семантичні особливості синтаксичних одиниць, зокрема й звертання, що є одним із засобів ускладнення структури неелементарного простого речення. З огляду на це такі звертання виконують такі комунікативні функції: вокативну, номінативну та етикетну.

За визначенням І. Р. Вихованця, звертання, що виконують вокативну функцію, називаються «звертаннями-реченнями або вокативними реченнями» [2, с. 146]. Вокативні речення характеризуються тим, що:

1) у них вживаються тільки назви осіб у кличній формі або ідентичній з нею формі називного відмінка, притому переважно власні імена або іменники, що означають осіб за їх сімейними стосунками (мамо, батьку, сине, брате і т. п.);

2) вирішальну роль у вокативному реченні відіграє інтонація, тому що за її допомогою передаються спонукання і ті чи інші емоційні реакції;

3) вокативні речення з семантико-граматичного боку є нерозкладними.

За змістом і функцією вокативні речення можна поділити на такі три основні групи:

1. Речення, що виражають кликання когось або вимогу відгукнутись, називають адресата мовлення з метою привернути його увагу, стимулювати до якихось дій, наприклад: «*Незабаром біжить і копитан. – Чи ти тут, Оксано?*».

2. Речення, у якому звертання підсилюється тоном заборони, що має на меті припинити висловлення, дії чи вчинки співбесідника, наприклад: «*Не роби так, снючку, не ходи туди, голубчику!*»; «*Сиди, доню, дома, чого таки бігаєш?*»; «*Ей, доню, кинь такі горді думки!*».

3. Речення, що виражає різноманітні емоційні реакції та почуття, наприклад: «Оксано, Оксано! Якби ти більше панів знала, ти б стого ніколи не сказала...» (докір); «Оксано, Оксано! Де твої шутки та жарти? Де твої танці та скоки?» (співчуття та жаль).

Важливою функцією звертання є номінативна, яка може поєднувати в собі емоційно-оцінні, експресивні можливості найменувань адресата мовлення. Номінація, здійснювана формами звертання, може бути адекватною або неадекватною. Адекватність номінації виявляється у відповідності вживаної форми звертання характеристикі адресата та комунікативній ситуації. Залежно від цієї функції звертання позначають:

1) власні назви людей (імена, прізвища, по батькові), наприклад: «Проводжу ж я тебе, Оксано!», «Аж засумував копитан як почув, що ти, Уласівно, хочеш вибратись у сусіди...»;

2) осіб за родинною ознакою, наприклад: «Де-то ти, доню, так довго була? Але, вже й нерано», «Піду я, мамо, проходжуся; або на двір ї посиджу, або до Мелашки сходжу»;

3) осіб за соціальною ознакою, наприклад: «А що, пане голово, і ви, панове громадо...»;

4) назви дерев, будівельних споруд, наприклад: «Церква свята! Я увіходила в тебе чиста й непорочна».

Основою неадекватної номінації є дві тенденції: 1) недостатня прагматична компетенція мовця (незнання, як правильно звернутися), наприклад: «Звільтеся, тьотушка, до себе постій прийняти»; 2) інтенція мовця (свідоме вживання форми звертання, неадекватної певній комунікативній ситуації), наприклад: «Знаєш що, душко? Завтра уранці ми йдемо у поход...»; «Устань, моя кришечко, моя лебідочко!». Вживання неадекватної номінації характеризується створенням додаткової емоційно-оцінної характеристики.

Щодо етикетної функції, то тут треба зазначити, що ця функція найбільше залежить від характеру взаємин адресантів, від певних норм мовного етикету. За цими параметрами можна виокремити такі групи звертань:

1. Спеціальні звертання (на позначення посад, звань) використовують до осіб, які займають престижні посади в суспільстві. Наприклад: «А що, пане голово, і ви, панове громадо, от вже і Семена прийшло, покрови святої швидко діждемося...».

2. Загальні звертання виконують роль встановлення і підтримування контакту між співрозмовниками. Звертання цієї групи успішно застосовуються в будь-якій сфері мовленнєвої взаємодії – офіційній і неофіційній. Загальні звертання доповнюють найменування осіб, взаємини яких ґрунтуються на близькій психологічній дистанції, на спільних інтересах, дружбі між адресантами і доповнюються різними епітетами: «Ой, задаймо лишень, братця, свої молоді літа, як ще ми парубкували...».

3. Звертання-антропоніми, у яких вибір варіанта імені залежить від соціального статусу, віку, ступеня знайомства, родинних стосунків, дружніх взаємин тощо. Комбінація загальних і спеціальних звертань з додаванням власних імен дає можливість адресантові передати своє ставлення до соціальної ролі, соціального статусу адресата і вживається як у внутрішньосімейній, так і в позасімейній сферах. Офіційність у спілкування вносять звертання-патроніми – звертання на ім'я по батькові до близьких друзів. Ними часто послуговуються адресанти, передаючи шанобливе ставлення до адресата старшого віку чи до осіб, рівних собі за соціальним статусом. На ім'я по батькові автори звертаються до адресатів, з якими або особисто знайомі, або мають давні дружні стосунки. Наприклад: «Ми б тебе, Уласівно Векло, і не зачіпляли...», «Семеновичу! Бачу я, що ви мене дуже любите...».

4. Звертальні вирази з емоційно-оцінними словами становлять найбільшу групу серед аналізованих творів. Крім того, емоційні звертання часто відтворюють стилістичне зниження або підвищення ступеня емотивності спілкування і мають своєрідний відтінок, який дозволяє визначити характер взаємин, міжособистісну дистанцію між мовцями. Оклична інтонація та повтори надають таким висловленням експресивності, наприклад: «Матусенько, ріднесенька, рибочко, голубочко, перепілочко!».

Отже, звертання – граматично незалежний та інтонаційний відокремлений компонент речення чи більш складного синтаксичного цілого, що позначає особу або предмет, до якого безпосередньо звернена мова того, хто говорить або пише. Саме цим визначається його найголовніша функція – комунікативна. У межах комунікативної функції було розглянуто вокативну, номінативну та етикетну функції. Серед проаналізованих груп звертань було виявлено: найбільшу кількість репрезентують звертальні вирази з емоційно-оцінними словами. Це зумовлено стильовими особливостями творчості Г. Квітки-Основ'яненка.

Подальші вивчення комунікативних функцій звертання дадуть змогу визначати особливості стилю написання будь-яких авторів залежно від більшої чи меншої кількості вживання груп звертань, які виконують або вокативну, або номінативну, або етикетку функції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко, О. В. Функціональна характеристика звертання в реченні і проблеми апелятивної граматики [Текст] / О. В. Бондаренко // Філологічні студії : Науковий часопис. – Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. – № 4. – С. 387–398.
2. Вихованець, І. Р. Граматика української мови [Текст] : Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Дудик, П. С. Звертання-речення в сучасній українській мові [Текст] / П. С. Дудик // Укр. мова і літ. в школі. – 1971. – № 5. – С. 37–43.
4. Квітка-Основ'яненко, Г. Ф. Сердешна Оксана. Щира любов [Текст] // Твори в двох томах. Т. 1 / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Дніпро, 1978. – С. 284–384.
5. Скаб, М. С. Так звані «сплутування» вокатива та номінатива і його тлумачення лінгвістами [Текст] / М. С. Скаб // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк, 2001. – № 8. – С. 50–56.
6. Яценко, І. П. Чи є звертання членом речення? [Текст] / І. П. Яценко // Синтаксична будова української мови / Ред. кол.: М. А. Жовтобрюх (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1968. – С. 72–91.

Получено 25.05.2015

А. А. РУСАНОВА, И. А. КУДРЕЙКО
КОМУНИКАТИВНАЯ ФУНКЦИЯ ОБРАЩЕНИЯ В РАССКАЗАХ
Г. КВИТКИ-ОСНОВЬЯНЕНКО «СЕРДЕШНА ОКСАНА», «ЩИРА ЛЮБОВ»
Донецкий национальный университет

В статье исследованы коммуникативные функции обращения на основе произведений Г. Квитки-Основьяненко «Сердешна Оксана», «Щира любов», среди которых выделяем номинативно-контактную, вокативную и этикетную функции.

обращение, номинативно-контактная функция, вокативная функция, этикетная функция

ALINA RUSANOVA, IRINA KUDREIKO
COMMUNICATIONAL ADDRESSING MODES IN THE STORIES OF
H. KVITKA-OSNOVYANENKO «UNFORTUNATE OKSANA» AND «SINCERE
LOVE»
Donetsk National University

This article explores communicational addressing modes in refer to works of H.Kvitky-Osnovyanyenko «Unfortunate Oksana», «Sincere Love», among which are nominative clause, vocative clause and etiquette clause.

addressing modes, nominative clause, vocative clause, etiquette clause